

Филология / Филология / Philology

ERON OAV LEKSIKASI TARAQQIYOTI

Dilobar Mamarajab qizi Egamberdiyeva

O'qituvchi,
Eron-afg'on filologiyasi kafedrasи,
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
dilobaroyegamberdiyeva@mail.ru

<https://doi.org/10.37547/jcass/volume02issue03-a2>

Annotatsiya: Olib borilayotgan ilmiy izlanish Eron televide niyesidagi har xil dasturlarning ilmiy va og'zaki nutqining o'zaro munosabati qay darajadaligini aniqlashga, fors tili leksikasining inqilobgacha va inqilobdan so'nggi davrda OAV da qay darajada taraqqiy topishiga bag'ishlanadi. Og'zaki leksika (so'zlashuv tili va ba'zan jargon) Eron televide niyesida yangrovchi umumiy leksikaning yirik qismini tashkil qiladi. Og'zaki nutq adabiysidan barcha til bosqichlarida farq qiladi. Moskva Davlat Universiteti professori V.B. Ivanov III Xalqaro fors tili va adabiyoti o'qituvchilar simpoziumida fors og'zaki nutqini o'rganishda qo'llanmalar kamligini alohida ta'kidlab o'tgan (2002). U yana Eron kino telefilmlarini fors tili o'rganuvchilar tomonidan ko'rlishining muhimligi haqida gapirgan. Lekin buni ham qiyinchiliklari bor: hattoki 3 yil davomida fors tilini o'rganayotgan talabalar ham ekranda yangrayotgan og'zaki nutqni tushuna olmagan. Bu fors og'zaki nutqiga, shu bilan birga uning leksikasi va frazeologiyasiga e'tibor qaratish kerakligini aytib turadi.

Kalit so'zlar: Eron televide niyesi, ommaviy axborot vositalari, leksika, ijtimoiy-siyosiy leksika, og'zaki nutq, adabiy nutq, "tehron dialekti", so'zlashuv tili, normalangan yozuv tili.

РАЗВИТИЕ ЛЕКСИКИ СМИ ИРАНА

Dilobar Mamarajab qizi Эгамбердиева

Аннотация: Исследование направлено на определение взаимосвязи между научным и устным дискурсом различных программ иранского телевидения и развитием персидской лексики в СМИ до и после революции. Разговорная лексика (разговорный язык, а иногда и сленг) составляет значительную часть общей лексики иранского телевидения. Он отличается от устной литературы на всех языковых этапах. Профессор МГУ В. На З-м Международном симпозиуме преподавателей персидского языка и литературы Иванов отметил отсутствие рекомендаций по изучению персидской устной речи (2002 г.). Он также говорил о важности просмотра иранских фильмов учеными персидского языка. Но есть проблема: даже студенты, изучающие персидский 3 года, не могли понять речь на экране. Это говорит о том, что следует обратить внимание на персидскую устную речь, а также на ее лексику и фразеологию.

Ключевые слова: иранское телевидение, СМИ, лексика, социально-политическая лексика, устная речь, литературная речь, «тегеранский диалект», устная речь, стандартизированная письменность.

Филология / Филология / Philology

DEVELOPMENT OF THE MEDIA VOCABULARY IN IRAN

Dilobar Mamarajab kizi Egamberdieva

Abstract: The research is aimed at determining the relationship between the scientific and oral discourse of various Iranian television programs and the development of Persian vocabulary in the media before and after the revolution. Colloquial vocabulary (spoken language and sometimes slang) makes up a significant part of the general vocabulary of Iranian television. It differs from oral literature at all linguistic stages. Professor of Moscow State University V. At the 3rd International Symposium of Teachers of Persian Language and Literature Ivanov noted the absence of recommendations for the study of Persian oral speech (2002). He also talked about the importance of Persian language scholars watching Iranian films. But there is a problem: even students studying Persian for 3 years could not understand the speech on the screen. This suggests that you should pay attention to the Persian spoken language, as well as its vocabulary and phraseology.

Key words: Iranian television, mass media, vocabulary, socio-political vocabulary, oral speech, literary speech, "Tehran dialect", oral speech, standardized writing.

Kirish

Eron televide niyesi fors tilining adabiy va og'zaki nutqini hamda uning leksikasini o'rganishda katta maydon vazifasini bajaradi. Shu bilan birga aytib o'tiladiki: "baland nufuz va eng zamonaviy ommalashtirish vositalariga ega bo'lgan holda, Ommaviy Axborot Vositalari tili informatsion jamiyatda o'ziga xos milliy til modem vazifasini o'taydi. U ko'p hollarda adabiy normani shakllantiradi, siyosat, mafkura, san'at va adabiyotni idrok qilishga ta'sir ko'rsatadi."

Demak, televide niye tili nafaqat o'rganish manbai, balki tomoshabin tili va fikrlashiga ta'sir o'tkazuvchi manba hamdir.

Fors leksikasi juda yaxshi o'rganilgan bo'lsada, Eron televide niyesi tili va leksikasiga oid maxsus izlanishlar deyarli uchramaydi.

Eron – milliy qadriyatlarni asrab-avaylab kelayotgan qadimiy davlat hisoblanadi. Shuning uchun bizga o'lakashunoslik va madaniyatga oid ma'lumotni o'zida jam qilgan til materiali analizi muhim deb taqdim qilinadi.

Asosiy qism

Og'zaki nutqning o'rni hali bir ma'noda o'rganilmagan. Tehron Universiteti professori I. Kalbassi S. Peysikovning "Tehron dialekti" kitobining forscha tarjimasiga yozgan taqrizida muallif terminologik har xillik uchun taqlid qilgan ("og'zaki nutq", "fors og'zaki nutqi", "so'zlashuv tili", "fors so'zlashuv tili", "bozoriy", "Tehron dialekti" va boshqalar). Iran Kalbassi "Fors tili variantlari" uchun quyidagi klassifikatsiyani taklif qiladi:

Normalangan yozuv tili yoki biz unda yozadigan adabiy til;

Dialektlar yoziladigan normalanmagan yozuv tili (masalan, Eron yozuvchilari Sodiq Hidoyat, Sayid Muhammad Ali Jamolzoda va boshqalarning tillari);

Normalangan og'zaki nutq (زبان مهاره (ای zabân-e mohâverei) – bu o'qimishli odamlar nutqi (hech qanday dialekt va boshqa tillarsiz).

Normalangan Tehron dialekti – Tehronda tug'ilib o'sgan o'qimishli odamlar nutqi

Филология / Филология / Philology

Ular hech qachon دیوار divâr o'rniga surâx o'rniga sulâx, تهران tehrân o'rniga teyrun ishlatishmaydi. Lekin ular rafteş "u ketdi", گفتش gofteş "u aytdi", خوردش xordeş "u yedi" deb ishlatishadi.

Normalanmagan tehon dialekti yoki so'zlashuv tili-Tehronda tug'ilib o'sgan ilmsiz yoki kam o'qigan o'zining alohida leksioniga ega odamlar nutqi. Ular بهتر behtar o'rniga beytar (yaxshiroq) so'zlarini ishlatishlari mumkin.

Boshqa hududiy, ijtimoiy va kasbiy dialektlar. Bular normalangan va normalanmagan bo'lishi mumkin.

Doktor I. Kalbassi fikrlariga shuni qo'shib o'tish kerakki, u aytib o'tgan birorta variant toza holatda uchramaydi.

Eron TVsiga esa yangiliklar dasturlarida, rasmiy (diniy) shaxslar chiqishlarida, davlat rasmiy bayonotlarida odatda adabiy til ishlatiladi. Boshqa hollarda esa har xil variantlarning aralashib ketishi kuzatiladi. Masalan, "Yumaloq stol" ijtimoiy-siyosiy dasturida nafaqat adabiy, balki Tehron og'zaki nutqi va dialektlar ham ishlatiladi, lekin bu yerda so'zlashuv tili va jargon o'rinsiz. Diniy dasturlar ham og'zaki nutq aralash adabiy tilda olib boriladi. Sport dasturlarida adabiy nutq og'zaki nutqdan ko'ra kamroq. Bolalar adabiyotiga asoslangan bolalar dasturlarida og'zaki nutq ko'proq joy egallaydi, bu yerda so'zlashuv tili ham qo'llanilishi mumkin, lekin jargon inkor etiladi. Reklama roliklarda adabiy va og'zaki (ba'zida dialekt) va hattoki so'zlashuv tillarining aralashuvni kuzatiladi. Ko'proq aralashish holati kinofilmarda, serial va teatr sahnalarida kuzatiladi: bu yerda og'zaki, dialekt, so'zlashuv, jargon, adabiy nutqlar mavjud.

Adabiy va og'zaki nutq farqini bir iboraviy birikma bilan tushuntirish mumkin: گامون زاییده / gâvaş zâide / gâvemun zâide (uning/bizning sigir tug'di). Keyingi

birikmani qo'shish mumkin (دوگاوى هم زايىدە) dogâvi ham zaide) (yana egizak tug'di).

Bu ibora har xil tarjima qilinadi:

"Omadi keldi"

"Omadi kelmadı, afsus!"

Taxmin qilish mumkinki, iboraning ijobiy tushuntirilishi adabiy nutqqa xos, salbiy ifodasi esa iboraning og'zaki nutqqa tegishliliginibildiradi.

Natijalar va muhokama

Ushbu maqola Eron televideniyesi tiliga, aniqrog'i uning leksikasiga bag'ishlangan. Boshqa OAV dan farqli o'laroq televideniye va radio ishi yozma nutq bilan emas, og'zaki jaranglayotgan nutq bilan bog'liq. Bu monolog (davlat yoki din arbobi chiqishi yoki yangiliklardagi suxandonning gaplari), dialog (intervyu va boshqalar) yoki teledebatlar bo'lishi mumkin hamda bolalar dasturini olib boruvchi va qatnashchi bolalarning suhbatini kino va telefilmlar va boshqa ko'ngilochar dasturlar qahramonlarining suhbatini bo'lishi mumkin. Demak, biz og'zaki aloqa, uning shakkiali va ijtimoiy odob bahosi holati bilan ish olib boramiz. Maqolada hozirgi Eron Televideniyesining muhim dasturlari leksikasining o'ziga xosliklari hamda u tilning kommunikativ – pragmatik parametrlari tahlil qilindi. Bajarilgan tadqiqot natijasida ushbu xulosalarga kelingan:

Hozirgi vaqtgacha تعارف "Ta'ârof" – Eronliklarning odob madaniyati, sistemasining fragmenti bo'lmish Eron og'zaki etiketini o'rganishga, ayniqsa pragmatik tarafdan kam e'tibor qaratilgan. Bu madaniyat qadim ildizga ega, u hozir ham televideniye dasturlarida keng ishlatiladi. Ko'rib chiqilgan tajribalardan shuni bilish mumkinki, umuman تعارف "Ta'ârof" an'anaviy holdagi

Филология / Филология / Philology

xushmuomalalik sistemasi sifatida atalishi mumkin.

Shunday qilib, Eron nutq etiketi – an'anaviy hodisa, u boshqa tillarda mavjud emas. Shuning uchun tushunilishi qiyin. Shu bilan birga u ko'pgina fan va madaniyat sohalarida qiziq, masalan, leksikologiya, sotsiolingvistika, ekolingvistika, psixolingvistika, etnografiya, madaniyatshunoslik va boshqalar. Bu yo'naliishlarda izlanishlar olib borish kerak.

Eron televideniyesi tilini tadqiq etishda fors leksikasining funksional jihatini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Informatsion kanallarda (yangiliklar va ijtimoiy-siyosiy dasturlar), ayniqsa suxandonlar nutqida, rasmiy va diplomatik xujjalarni o'qishda hamda diniy mavzudagi bayonnomalarda adabiy leksik normaga rioya qilish kuzatiladi. Suhbatlarda esa ("Aylana stol" atrofida intervyu, juma namoz diniy xutbalarida) og'zaki nutq shakllarini ishlatish mumkin: ular ko'proq fonetikaga oiddir, masalan, [تَان -tân], [شَان -šân] o'rniqa [تون-tun], [شُون-šun] ishlatish; fe'l shakllari qisqarishi; [مِيْغُوْيَه miguyam] – gapiryapman, [مِيْكُوْيَد miguyad] – gapiryapti shakllari o'rniqa [مِيْگَام migam], [مِيْكَه mige] ishlatilishi. Shuningdek shu va boshqa adabiy va og'zaki shakllarning turli variantlarda ishlatilishi kuzatiladi (masalan, بهتر است = behtar ast).

"Aylana stol" ijtimoiy-siyosiy dasturining leksikasi tahlil qilinishi natijasida shu narsa aniqlandiki, bu dasturda xalqaro muammolar, Eronning ichki siyosati, iqtisodi va madaniyati savollari muhokama qilinadi. Dasturda Tehron dialektidan foydalaniladi. Lekin bu yerda jargonlardan foydalanish o'rinsiz ekanligi bilan ahamiyatlidir. Garchi dastur davomida intervyu va tomoshabinlar qo'ng'iroqlarida so'zlashuv uslubi va jargonlardan foydalanilsada, bu dastur uchun ko'tarinki uslub xosdir. Yangiliklar

dasturlarining matni qisqa, to'g'ri va aniqdir. OAVning alohida janri bo'lgan yangiliklar matnida albatta berilayotgan ma'lumotning vaqt, joyi va manbasi ko'rsatiladi. Yangiliklar uchun diktorlar nutqining standartligi, mashxur xalqaro tashkilotlar nomining qisqartirilishi xosdir.

Fors va rus tillarida atoqli otlarning berilishi farqi ko'rsatiladi. Rus tilida avval amaldagi shaxsning lavozimi, so'ng ismi va familyasi beriladi (Moskvadagi Eron Islom Respublikasi elchisi G'ulom Rizo Ansori). Fors tilida esa avval ism, so'ng lavozim aytildi. Yangiliklar mavzusiga qarab har xil terminologiya ishlatiladi. Adabiy fors tili bilan birga Eron televideniyesi yangiliklarida juft sinonimlar, otlar va sifatdoshlar ko'p uchraydi. Ularning orasida siyosatda so'nggi yillar ichida paydo bo'lgan neologizmlar ham bor. Yangiliklar dasturlari boshlovchilari, hamda mahalliy yangiliklar kanallari diktorni umumeron koynesi deb atash mumkin bo'lgan normalangan Tehron dilektida gapiradi. Yangiliklarda odatda og'zaki nutq, dialektizmlar, jargon va so'zlashuv so'zları ishlatilmaydi, hamda adabiy klassikadan olingan iboraviy gaplar ham ishlatilmaydi. Yangiklar va ijtimoiy-siyosiy dasturlarda leksikaning stilistik variantlari taqdim etilgan, bular: hurmat, neytral va kamtar (past) leksiklardir. Diniy dasturlar tili arab leksikasining ko'pligi bilan ajralib turadi. Unga ko'p qisqartmalar va tantanali ohang xosdir. Diniy leksika orasida arab-fors aralashmalari hamda qadimiy fors leksemalari va so'z birikmalarini uchraydi.

Diniy dasturlar so'zlashuv nutqi va hatto jargonlar aralashgan adabiy tilda olib boriladi. Eron televideniyesida sport uchun alohida kanal bor. Televideniyeda ko'rsatish uchun hozirgi jaxon sport turlari (voleyball, basketboll, futboll) va an'anaviy milliy sport turlari (kurash, og'ir atletika, shaxmat, ot o'yinlari) mavjud. Shu bilan birga ba'zi jaxon

Филология / Филология / Philology

sport turlari (ayniqsa ayollar sporti) televideniyeda o'z aksini topmaydi, chunki sport bilan shug'ullanuvchilarning kiyimlari musulmon axloqiga to'g'ri kelmaydi. Bunga suzish, suvgaga sakrash, ayollar boksi, badiiy va sport gimnastikasi, sport raqlari, figurali uchish va boshqa ba'zi birlari kiradi.

Ko'p sonli maxsus terminlar (ayniqsa an'anaviy sport turlarida) tarjima qilinmaydi. Bularning ba'zilari Sosoniylar davri adabiyotida va Firdavsiyning "Shohnoma"sida uchraydi. Eron televideniyesi sport yangiliklarida adabiy ustunlik qiladi. Lekin sport o'yinlari joyidan reportajlarda va intervylarda so'zlashuv nutqi va hatto so'zlashuv tili ham ishlatiladi. Reportaj ko'pincha tez olib boriladi, unga katta his-hayajon va ijobiy va salbiy o'yinchilarni ko'rsatish xosdir. Reportajlarda zavq yoki jahl hamda ritorik savollar kuzatiladi. Shaxmatni Eronda erkaklar ham, ayollar ham o'ynaydi. Hozirgi kunda Eronda butun dunyoda mashxur va xalqaro mukofotlarga ega shaxmatchi ayol Shodi Paridor yashaydi. Unga "بزرگ شطرنج" – "Shaxmatning buyuk ustozи" deb murojaat qilishadi.

Bolalar dasturlarida, bolalar va o'smirlar uchun mo'ljallangan filmlarda og'zaki nutq ustunroq, ayniqsa dialoglarda so'zlashuv tiliga yo'l qo'yiladi, lekin jargonlar bundan mustasnodir. Bolalar dasturlarida hurmat ko'rinishi alohida rol o'ynaydi: bolalarga "siz" deb murojaat qilishadi. Reklama roliklarida adabiy va so'zlashuv uslublarining qo'shilib ketishi mumkin. Mazmunan Eron televideniyesi reklamasi jaxon standartlari chegarasidan chiqmaydi. Lekin bundan tashqari musulmon qonunlariga ham e'tibor beriladi. Alkogol, tamaki va sigaretalar, jo'shqin o'yinlar, shaxsiy gigiena vositalari, ichki kiyimlар umuman reklama qilinmaydi. Erotika umuman taqiqlangan.

Og'zaki nutq ko'ngilochar dasturlarda, kino va telefilmlarda, teatr sahnalarida, sport reportajlari va intervylarda ishlatiladi. So'zlashuv leksikasiga frazeologizmlar va aforizmlar, maqollarning ko'pligi xosdir. Fors frazeologizmlari ko'pincha uy yoki yovvoyi hayvonlar nomini o'z ichiga oladi. Eron-Iraq urushi vaqtida ko'p frazeologizmlar paydo bo'ldi yoki qayta tiklandi va ular sekin-asta og'zaki nutqqa kirib bordi va ko'chma ma'noda (hazil ma'nosida) ishlatila boshlandi. Eron televideniyesi tilida metaforalar ko'p ishlatiladi. Ular 4 tur bo'yicha turlangan: antropomorf, naturomorf, sotsiomorf va artefak.

Eron televideniyesida ishlatilayotgan leksikaning ijtimoiy-stilistik qatlamida jargonlar alohida ahamiyatga ega. O'smirlar jargon ko'ngilochar teleko'rsatuvlarda, kino va telefilmlarda, teatr sahnalarida og'zaki nutq va so'zlashuv nutqi bilan birgalikda ishlatiladi. Mazmun jihatidan o'smirlar jargon quyidagi tematik guruhlarga bo'lingan: tana a'zolarini belgilash, pul va mashina nomlari, insonlar tashqi ko'rinishi, mashg'ulotini baholash, jazolovchi instansiylar nomlari, politsiya va boshqa tartib nazoratchilari, har xil harakatlar nomlari va boshqalar. Shakli bo'yicha bu leksika haqiqiy fors, kamdan kam hollarda Eronga yaqin til va dialektlardan tashkil topgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Xavfsizlik va tinchlik uchun kurashmoq kerak. 10-jild. – Toshkent "O'zbekiston", 200. 344-396-betlar.
2. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. – Toshkent, 1997.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti, 2008.

Филология / Филология / Philology

4. Якубинский Л.П. О Диалогической речи ВКП 1., 1923.
5. Светана С.В. Телевизионная речь: функции и структура. – М., 1976.
6. Abduaizova N.A. Turkiston matbuoti tarixi (1870-1917). – Toshkent: "Akademiya", 2000.
7. Teshaboyeva D.M. Ommaviy axborot vositalarida nutq madaniyati. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2011.
8. Рубинчик Ю.А. Грамматика современного персидского литературного языка. – М.: РАН, 2001.
9. Асгариан Аббасголи. Язык телевидения Ирана: анализ лексики. Диссертация. – М., 2008.
10. Quronbekov A. Fors tili leksikologiyasi. – Toshkent, 2009.
11. Erkaboyeva N. O'zbek tilidan ma'ruzalar to'plami. – Toshkent: Akademnashr, 2014.
12. Quronov D. Adabiyotshunoslik lug'ati. – Toshkent: Akademnashr, 2013.
13. Istiqlol va til ilmiy – amaliy anjuman materiallari. O'zbekiston Davlat Jaxon tillari Universiteti. – Toshkent, 2005.
14. Hamdamov Yu. Taraqqiyot mezoni. – Toshkent: "O'zbekiston", 2013.
15. Abduaizova N. Milliy jurnalistika tarixi. – Toshkent: "Sharq", 2008.